

Író és szerkesztő

*Mégis, az ifjúság háborgó napjai mulván
Biztos erőt érzek: keblemben nagyra kelendő
Képzetek villannak meg.*

Vörösmarty Zalán Futásában így szólaltatja meg hősét, aki lehetett maga a költő, de bizonynyal ez életrajz tárgya, Brassai jogosan szólhatott volna így. Nála a háborgó napok már az ifjúsági élet ködébe merültek. Ő, a Plátó 20 éves vezető ifjai korán, másfélszer túl van. Ott van, ahol a magyar ifjú katonánál egyéb is lehetett. Elmúlt az a hevület is, melyet az 1825 évi országgyűlés a magyar ifjak kebelében élesztett. Eljött a munka ideje. Brassai semmiképpen sem volt hajlandó a költők képes beszédébe burkolni gondolatait, bár jól tudta, hogy a cenzura éles ollót tart kezében, lemetszeni a merészen kiterjesztett szárnyakat. Sem Kölcsei a szónoklat terén elért sikereivel, sem a Kisfaludyak, Czuczor, Vörösmarty a költészetökkel, nem hatottak rá búzdítólag. Sem költői, sem szónoki hajlam nem sarkalta. Különben is mindig szivesebben szántott új ugarat. Egyénisége az aestatico-philosophiai elmélkedésre volt alkalmas, mert ez a lelki ember életéből sarjadzik. Brassai az akaró és cselekvő lélekre szeretett hatni. Soha sem volt materialista, semmi tekintetben, de az ábrándos képzelődést, a methaphisikai túlvilágban elmerengést sem szerette. Ő itt a földön akart élni testestől, lelkestől, s azzal tartott, hogy meg kell adni mindenkinek, ami megilleti.

Jóllehet a magába merülő elmélkedésre és szemlélődésre volt utalva, még sem lett egyoldalú bölcsele. Nevelői foglalkozása és a művelt emberekkel, a gondolatot termelő irókkal folytatott gyakori érintkezése következtében, lelki energiája szétágazó, kifelé ható. Kész örömet társalgott a rokonlelkekkel. Az ellentétes jellegűeket föl kereste, mert tudta, hogy a szellemi tehetség is, mint az erkölcsi erő, a küzdelemben iz-

mosodik önállóvá, egyénivé. Gyermekkora óta tanulja, mondhatni szemléletileg, hol a francia forradalomból, hol meg a görögök diadalmas harcából, a lengyelek utolsó kísérletéből, hogy szabadság és szellemi függetlenség nélkül nincsen értéke az életnek, eredménye a munkának.

I.

1832-ben egészen váratlanul kilépik az irodalom porondjára. A titokzatos *W.* betű mögé rejtett szerénységgel,¹ de annál érettebb tudással, belátással és ítélettel ki adja 1832-ben a *Nemzeti Társalkodóban* első dolgozatát: „*A gyönyörűségről*“, melyet a szépművek szemlélése, vagy hallása okoz bennünk.“² Olyan gondosan alapozott és oly tökéletesen kidolgozott mű, melyet 65 évre terjedő írói pályája alatt mindig nagyra becsült. Első lépésével kész írónak mutatkozik be. A kor szellemének megfelelően, a puritánságig magyaros igyekezik lenni. Minthogy a magyar philozophiai nyelv még egészen kiforratlan, kezdetleges, új szavakat és új formákat használ. Maga is nyelvmívelő lesz, de kikél szófaragóink ellen, s Horátiussal szólva kéri, hogy *prudenter* járjanak el, „ne engedjenek oly gyakran újító viszketegségeknek.“³

Főcélja, hogy nemzetében fölébressze a természeti és művészi szép iránti érzéket, megszerettesse mind a kettőt. Fejtegetéseiben filozofus, bírálataiban aestétikus és kritikus, de célja most is, mint egész életében csak egy: a nevelés és tanítás, az öntudatra ébresztés, „mert az embert az állattól az öntudás különbözteti meg. Mert az igazi művelt ismertető jelei, egyebek mellett, az olvasni, tanulni tudás, ismereteit többíteni s a tanultat a tudományok egészével s a már tudottakkal arányba hozni és egybeszőni.“

Ebben a műben benne van minden jellemző vonása a hatvanöt éven át páratlan szorgalommal és bőséggel dolgozó írónak. Tárgyát kimerítően ismeri, átlátja és lelkesedik érte. Az irodalomban egészen tájékozva van. Szívesen meghallgatja és fölhasználja a mások véleményét, de egyéni fölfogá-

¹ Ezzel ősei nevét tisztelte meg.

² *Nemzeti Társalkodó* 1832 első félév 11—12 sz. folytatása: A szépművek által okozott gyönyörűségről u. o. II. félév 11—12 szám.

³ U. o. II. 68 l. jegyz.

sát és meggyőződését senkijének alája nem rendeli. „Meg nem szakadó vizsgálással, mások munkái figyelmes számbavételével írtam első esztétikai alapító értekezésemet.⁴

„Nem siettem tanulmányaim minden parányi részecskéjét legott kiharangozni, hanem némi aránylatos érettségét vártam és tanultam, míg némi igényt tarthatnék a tanításra.“⁵

„Az első sor, mit nyomtatás alá írtam, betöltött harmincadik évem után lön írva.

A közönség érdeklődésére tartózkodva támaszkodik most is, mint egész írói pályája alatt. Tudja, hogy „nagyra veté fejét, midőn az estétikai termékeny, de nagyobbára schlerian módra mívelt földjéről“ akart néhány virágot összegyűjteni. Tapasztalásból származott meggyőződésből ő is úgy látja, hogy a mi szép, nem a magyar földre való. Mégis megtette azon kevesekért, kik törekedése irányzatát elértik, s rokon gondolataik az övéivel találkozáskor kezdet fognak — ha szinte az a sorsa lenne is, mit a „pusztában kiáltó szónak“, mely hallóra ritkán, felelő visszhangra még ritkábban, vagy úgy lehet, sohasem talál.“

Bezáró szavaiban újból elfogja az aggodás, hogy nem fogják meghallgatni. A nagy közönségtől az ifjúsághoz fordul:

„Ha a szép mesterségek theoriája körüli szemlélődéseimnek resultatuma némely lelkes ifjat, kit magas repülése a bukás veszedelmének leginkább kiteszen, a tévedéstől megment s az igazi aranyat a szemfényvesztőleg csillogó nemtelen ércből, az ideákkal, s képekkel gazdag észmívet, az üres pöffedt szócsengéstől megkülönböztetni tanít, megjutalmazottnak érezem iparkodásomat.“

Brassai csak azért fog tollat, hogy a sajtó segítségével nagyobb közönséget taníthasson.

Első dolgozatának minden eszméje és gondolata, lelke prizmaín verődik át megragadó szép színekben. Bírálói Lessing filosofiai munkáiban vélik föltalálni a forrást, honnan eszméit merítette.⁶

Eszméit nem merítette a másokéból, hanem megedzette és

⁴ Halljunk szót Hon. 1863 115 l.

⁵ Classicizmus és Romanticizmus. 1856 Pesti Napló 236 sz.

⁶ Brassai mint philosophus dr. Gál Kelemen.

tisztázta a másokéval. Ő nem sokat tartott a teremtő geniusról, nem dicsekedett eredetiséggel, de azért nagyon tévedett Josika azt mondván, hogy egyetlen eredeti ötlete nem volt. Brassai soha sem írt olyat, ami nem a saját lelkéből sarjadzott. Innen magyarázható meg, hogy hatvanöt éves írói pályáján soha sem ismételte magát, hanem fokozatosan tovább haladt, tovább sarjadzott, mindig a korral tartott.

Alia jacta est. A kocka immár el volt vetve. A megnyitott forrásból visszatarthatatlanul fakadott az áram. Pedig mindjárt, a második lépésnél, bele ütközött a censura gátfalába. Cikket írt a *Casinóról*, melyben a társadalmi érintérintkezés és a kölcsönösen művelő hatás fontosságát fejtette ki. A censura vörös irónja keresztül húzta. Veszedelemnek találta. Ujból írt. Ekkor már a *nevelésről*.

Horváth Istvánhoz, a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőjéhez, küldötte be. Aggódo bizonytalanság között indította útnak. Igyekszik sok szépet mondani a nagy hatalmu szerkesztő úrnak. Udvarol neki, buzdítja a tudomány művelésére és szeretné megnyerni dolgozata kiadására, melynek két folytatását jelenti be. Horváth megőrizte Brassai levelét a Magyar Nemzeti Múzeum levéltára számára, de a cikket vissza sem küldötte, meg sem őrizte. A levél már csak stilusánál fogva is megérdemli a nyilvánosságot.

Tekintetes Ur!

Falusi magányomból e napokban Kolozsvárra jövén, meglepő örömmel látám a Tud. Gyűjtemény 1833-iki címlapon a nagy Horváth István nevét. A Tks. Urnak ezen széles és alapos ismereteit, számos ottan megjelent értekezéseiből, ideáinak, gondolatainak szónoki, eleven és elragadó előadását 1827-ben tett rövid udvarlásomkor személyes tapasztalásomból, tanultam bámulni és tisztelni, egy ily, hazánkat büszkéítő férfiúnak, mondom, szerkesztető keze két reményt nyújt lelkemben: egyiket azt, hogy most már a méltó és helyes ápolás nélkül szükölködő árva, a T. Gy., új életre és még sohasem látott fényre fog lobbanni s mind a tudományok előmenetének, mind azoknak nemzetünknel elterjedésének hathatós eszközlője lenni;

Másodikat azt, hogy a Tks. Urnak pártfogó auspiciumi alatt, idezárt csekély munkácskám is a „Nevelésről“ több bátorsággal fog egy annyira tisztelt kéz által vezetett világra lépni.

Teljes bizalommal bátorkodom tehát dolgozásokom gyümölcsét Tkts. ur igazságos bíráló szeméi elejébe terjeszteni, két megjegyzéstől kísértetve: 1. ha az kedvet és elfogadást találand, a második és harmadik practikai részeit is értekezésemnek, kevés idő mulva a Tks. urnak kezébe küldeni el nem mulasztom, mivel most még azoknak kidolgozására némely segédeszközök híjával vagyok, me-

lyeket naponként várok. 2. Ha pedig a Tkts. Ur egy vagy más okból irásomat elfogadhatónak nem találná, arról tudósítását és kéziratomnak visszaküldését tisztelettel kérem, mely is, ezen levélem átadó Bécsből visszatértemkor u. m. négy hét múlva talán a Tkts. urnak alkalmatlansága nélkül megeshetnék. Becses pillanatai háborgatásáért engedelmet kérve, tisztelettel maradtam a Tkts. urnak alázatos szolgája

Kolozsvár, 1833 április 7-én

Brassai Sámuel m. p.

Mindig sajnálta, hogy megsemmisült, mert „szeretett volna rámutatni, hogy ő évtizedekkel megelőzött másokat, némely irányeszmék fölvetésében.”⁷

Brassait semmi sem csüggesztette el, sőt minden akadály újabb munkára serkentette. A munka rövid idő alatt nagy sikerekhez segítette, miről már első írói kísérletei alatt meggyőződhetett. Föllépése után négy évvel ajánlják akadémiai tagságra, öt év múlva meg is választják. Toldy Ferenc be veszi az Athaeneum dolgozó társai közé, de oly nagyon megszaporodott az irodalmi munkája, hogy ígéreteit nem tudja pontosan beváltani.

II.

Rövid idő múltán mint nemzetgazdász lépik föl.⁸ Igazságot szolgáltat gróf Széchenyinek három bírálójával (gróf Desseffy József, Thewrewk József és Orosz József) szemben. Brassai ismeri a különböző államok politikai és gazdasági helyzetét, irodalmát. Tudja, hogy Magyarországot mi mentheti meg a „feudalis szenytól.” Miután gróf Széchenyi könyveiben mindazt megtalálta, sikra száll mellette, bírálóit értékükre leszállítja, ellenben Széchenyit fölmagasztalja, mert eredeti írónak tartja, kinek irományait egy, mindenütt felismerhető, lélek eleveníti, kinek minden periodusában lelhetni egy valódi gondolatot, vagy egy gazdagon festett képet ... kinek minden szava egy gondolat, minden vonása egy kép.

Brassai, a falusi élet körében, a földművelő állam nagyobb birtokosaival és a szakirodalommal való érintkezésben,

⁷ V. ö. *Atyja levelei* 1832 október 30. Ker. Magv. XXVII. 92 l.

⁸ Gróf Széchenyi István és bírálója. *Nemzeti Társalkodó* 1832 18, 19, 20 szám.

megtanulta, mik a haladás és gazdagodás alapföltételei. Ezeket Széchenyi megszólaltatja, Brassai igazolta, mert a valódi érdemet el kell ismerni. Ez paedagogiai és ethikai elv.

Dolgozata kiválóan becses azért is, mert benne Brassai fölállítja a kritika szabályait:

A bírálónak első és fő kötelessége az iromány mivoltáról tiszta és hiv képet állítani elé, második az abban előforduló hibákat és hézagokat ki jelelni, ezeket amennyire a tér engedi, kipótolni, vagy a szerzőt kipótlásra serkenteni, amazokat megjobbítani. Ha ezen kettős tartozásának eleget tesz, akkor fog igazán kezdet a könyvíróval, az olvasó megvilágítására, oktatására, s esmeretei többítésére.⁹

Brassai nem azért lett kritikus, hogy másokat elgáncsoljon, hanem mert neki is az volt a célja, ami Vörösmarthynak:

a nemzetet

*a szellemharcok tiszta sugáránál
oly magasra tenni, mint tehető.*

Megértette Kölcseit is, aki csak nem régen (1831) azt mondotta: „amíg csak tömjénezzük magunkat és meg nem becsüljük az igazi kritikát, gyermek maradunk az igazi tudományok pályáján s a művészet mezején.“

Brassainak a kritika mérhetetlen sok kellemetlenséget okozott, de soha el nem hallgatta, amit helyesnek és hasznosnak tartott, mert ő nem kereste a maga hasznát, hanem azzal tartott, hogy „nincsen szebb és érdekesebb joga az emberiségnek, mint az, hogy ki-ki körülményei és tehetségei szerint elérhető legmagasabb fokára juthasson el a műveltségnek és erkölcsi kötelessége minden adományozott elmének erre segítőkészet nyújtani.“

Az első nagy csalódás mindjárt írói pályája kezdetén érte. Birálat alá vette Szilágyi Ferencnek *Klio* címen kiadott „Historiai zsebkönyvét“ x. y. v. z. jegy alatt.¹⁰

Immár ismeretes nagy tájékozottságát szerényen de éles gunnyal mutatja be. „Ő nem hogy nem historikus, de a *Klio* temploma emelésében nem pallér, mint Tacus, vagy Gibbon,

⁹ *Nemzeti Társalkodó* 1832 I. 276—7.

¹⁰ *Nemzeti Társalkodó* 1833 337—349, 353—359 l.

de még nem is falrakó-legény, mint Millot, vagy Majláth, sőt téglá, vagy porondhordó napszámos, mint a francia memoiré írók, s a német és magyar oklevélgyűjtők, sem volt soha. Még többet is megvall: ügyetlensége annyira megy, hogy azt sem tudja X-ik Károly .. ősszel, vagy tavasszal tartotta-e Rheimsban, felkenetése fényes, de rossz omenü ceremoniáját, a bigottság utolsó országos nézőjátékát Franciaországban.“

Az a Brassai, aki 20 éves korában a „lélektelen krónika“, az üres évszámok ellen fellázadott, írói pályája kezdetén megokolja ifjúkori eljárását. A historia íróit figyelgeti, hogy ne adják a tanulók, se az olvasók elébe a betűt, ami ől, hanem a lelket, ami elevenít.“ A krónikások ... holttestét adják az előidőknek, mint egy összetöpörödött, bebalzsamozott mumiát, de nem állítják előmbe az *eleven* előidőt. Az emberi lélek az, ami a port és a holtat mozgásba hozza; nem ez utolsó, nem, hanem az az isteni felségében úgy mint elfajultságában világosodják fel előttem, a tőle származott munkálatok által. A szellem szellemit kíván szemlélni. Ezért ritka minden népnél a történetíró, mivel a dolgok okait kinéző isteni szemmel bíró nagy elme átaljában ritka ... Időnk kevés magot ad a históriának. Az nagy esetekből és kis emberekből áll. Ezen össze találkozás csüggesztő lenne, ha nem hordozná magával annak bizonyosságát hogy kabinetkormányzás is van a világon.¹¹

Ilyen fölfogással dolgozott az „ifjú“ Brassai a történelem tanítása és írása érdekében.

Most, midőn jó félszáz esztendővel innen vagyunk azon a koron, már megértjük és méltányoljuk is fölfogását. A mai történetíró ebben a szellemben dolgozik, mert tudja, hogy „hónap és évszámok a históriai előadás lépdelésének csak *man-kói*, de nem lábai, annál kevésbbé szárnyai.“¹²

Histórikusaink még nem vették észre, vagy nem figyelgettek rá, hogy Brassai a történetírás új iránya kijelölésében megelőzte a nagy Horváth Mihályt is. Ennek a gondolatának is, mint sok másnak, az volt a szerencsétlensége, hogy rejtett helyen jelent meg és az éles kritikájával fölvert por

¹¹ Történet és történetíró. Nemz. Társ. 1833 302—4.

¹² Nemz. Társ. 1834 I. 25 l.

fedte el az elfogulatlan szemek elől. Jeles historikusunk, dr. Márki Sándor Webernek 1846-ban megjelent munkájában ugyan azokat az előnyöket méltányolja, amelyeket Brassai 1833-ban követett: „a történelem csak akkor nevel, — mondja Weber, — ha az ifjú lelkét megragadják a mult nagy és dicső eseményei, s utálatot keltenek benne a rossz és alávaló események.¹³ Ugyan ő azért tartja nagy historikusnak Horváth Mihályt, mert arra fektette a fősúlyt, ami leginkább hiányzott, ami régibb történetírásunkból: a történelmi szellemre.¹⁴ Amit a kezdő, a gymnáziumi tanuló, ifjú Brassai megérezett, azt az író elméletileg kifejti. Vesztére, mert az országos hírű, már akadémikus, szerző professzor, Szilágyi Ferenc nagyon rossz néven vette, hogy hozzá nem méltó ellenfél bírálja, aki csak *Recensens*-nek meri nevezni magát.

A komoly eszmék fölötti vitatkozás helyett, a személyeskedés áldatlan perpatvara következett. Szilágyi nem pihent, amíg meg nem tudta, ki a cikk szerzője. Ekkor aztán mértéktelen fölindulással rárontott „aki oskolai tanulást soha rendszeresen nem végezett, de udvarokban néha klavir mesteri, néha nevelői hivatalt folytatott, de most már magát ujságírásra adó, egy mindenbe kapkodó ifjú egyszeribe oda kíván ugrani. Egy ilyen megtámadó ellen oltalmazni azért Kliót, nem nagy mesterség.“ Szilágyi sokáig nem bocsátott meg Brassainak. Midőn rájött, hogy az *Estike* beszédgyűjtemény íróit Bohogyi néven Brassai bírálta meg, újból keményen megleckézteti „aki a literatori pályába lépést recensensi munkálkodással kezdi s hova más későre nagy fáradság, esztendőik során keresztül gyűjtött tudományos kimívelődés, s megért ítélő tehetségre szert tevés után juthat, ez ismeretlen ifjú egyszeribe oda kíván ugrani.“¹⁵

¹³ Dr. Márki S. Előadásai 1909-ben.

¹⁴ Horváth Mihály születésének száz éves fordulóján tartott beszéde dr. Márkinak 1909.

¹⁵ A Szilágyi *anticriticáját* a Nemzeti Társalkodó kiadója ilyen megjegyzéssel kíséri: A *Nemzeti Társalkodó* szerkesztője, aki a *Vasárnapi Ujság* kiadását is vállalta „ezen anticriticát oly meggyőződéssel vette fel, a Nemz. Társ.-ba, hogy ezen személyes passiót lehellő munka azon közjóra célzó intézetre, — mely csak hazafi áldozatokkal valósulhat — s a Vasárnapi Ujság érdemes szerkesztőjére, kit bizodalommal ezen célt áldozatokkal elősegálló buzgó hazafiak egyesületének szabadválasztása tisztelt meg, sem-

Brassai ma már úgy áll előttünk, hogy az elhamarkodás vádjával szemben nem kell védelmeznünk. A 32 éves ifjú 20 esztendei alapos és öntudatos előkészület után lett író és kritikusk. Később más vonatkozásban, Hegelt bírálva — írja — hogy amikor a harmincak körül járt „elég vén volt arra, hogy megérthesse és elég ifjú, hogy megtarthassa.“

Brassai élete utolsó éveit egyikén vissza tekint a *Klio*-perre: „Ezelőtt több mint 60 évvel bírálatot írtam volt (1833) Szilágyi Ferenc „*Klio*jára“, amely akkor nagy hirnek örvendett. Gáncsaimat Deáky F. Sámuel, az „*Anarcharzis*“ fordítója, egész terjedelmében betanulván, a *Klio* szerzőjét, hogy nemondjam compilátorát, úton-útfélen, utcán és fedél alatt, torkon ragadta és mondogatta neki a bírálat töredékeit, amely névtelenül levén írva, annál bosszantóbb vala Szilágyinak, minthogy semmiképpen sem birt a recensio szerzője nevének végére járni.¹⁶ „*Utoljára megszántam az író s kijelentettem a nevemet. A következő egy pasquillus lön, melyben erre a kérdésre, „ki az a Brassai“ adott feleletet, melyben minden hibámat, valókat és rámfogottakat, kiméletlenül korholja, jelesen, mint megolvashatni a Nemzeti Társalkodó 1834 évi folyamában.*“

III.

A *Klio*-per kellemetlen volt, de hasznos is, mert a tudományos és művelt közönség előtt egyszerre ismeretessé tette Brassai nevét. Az „ifjú“ jelzöt szívesen elviselte. Ebben a szerencsében valószínűleg utólszor részesült, mert magas termete, korán őszülő hosszú haja és meglepő tudományos készütsége, más irányba terelte a közfigyelmet. Az „oskolázatlanság“-tól öt év múlva Szilágyi is eltekint. Keserűen éles

mi homályt nem vetend; s az érdeemes közönség ítéletét, maga a megjelenendő ujság, s nem az előítélet fogja vezérelni. *Nemz. Társ.* 1833 II—22 szám.

¹⁶ Brassai hátra hagyott kézírata; a XI. axioma. *Carmina nunc prius audita. Clio per.* Ugylátszik, hogy Brassai memoir készítéséhez fogott volt, de csak néhány oldalnyit írt meg az Akadémiáról és a *Klio* perről. Azt az állítását, amelyet Deáky F. Sámuelről mond, megerősítette Csiky Lajos ny. theologiai tanár, Brassairól való emlékei szóbeli fölsorolásában 1915-ben. Megjelent a *XI-ik Axioma* bevezetéséül az *Académia értesítőjében* 1898-ban.

gúnnyal „nyilvános és ünnepélyes vallást teszen, hogy ötöt (Brassait) a két magyar hazában, maganemében egyetlen egy eredeti tudós lénynek, Cadmusnak, a földből kiugrott, katonáihoz hasonló származású eruditus autochtonnak, a tudományok minden nemeiben jártas polihistornak, a régi és újabb nyelvek ismeretéért, a jelen kor Mithridatesének, vagy a híres Mezzofanti társának, a természet mindhárom országa nagy bűvárának, az egekben magasan felemelkedő, mint a föld gyomrában mélyen béható, láng és remek eszű bölcsek, szóval valóságos portentum litherariumnak hiszem, tartom és hirdetem.“

Az ellenfél Szilágyi azt hitte, hogy alaposan lekicsinyelte Brassait ezzel az érdeme fölötti dicsőítéssel. Írói fogásnak egészen beválik, de az életrajz írója az akkori közvélemény visszatükrözését látja benne, annál is inkább, mivel adatok szólnak mellette.

Szilágyi a *Klio* kritikusat utánnozva, maga is kritikát ír Brassai ellen, az „Angol alkotmányról“ írt tanulmányáról. Azzal vádolja meg, hogy nem tanulmány, hanem fordítás.

Brassait ez a vád nem hozta zavarba. Ő teljesítette írói és oktatói kötelességét. „Az önvédelemből és haragból támadó ellenfeleknek megizeni, hogy netalán teendő anticritikára csak abban az esetben fog felelni, ha nem subjectiv kitételei, hanem objectiv ideák támadtatnának meg, melyeknek védelmét a dolog, a közönség érdeke szükségessé tenné. Annál inkább, mivel *Recenzens* a ritka s becsülésre méltó szorgalmas szerzőnek hibái kitételével neki valódi és barátságos szolgálatot gondolt tenni.¹⁷

Ellenfelei nem szüntek meg a zaklatással. Szilágyi mellé csatlakozott Csató Pál, akit Brassai szintén megbírált. Csató a kormány előtt igyekezett rontani Brassai tekintélyét, mint a *Pozsonyi Hírnök* szerkesztője. Brassai a Nemzeti Társalkodóban egy cikkben ezt írta: „Az európai jus publicum még mind annál az elvnél van, hogy szegény ember gazember.“ Csató ezért s más kifejezéseiért Brassait lázítónak mondotta. Többek között ilyen szavakkal vádolta meg: „Ő (Brassai), fejtől talpig az 1789-iki francia revolutio elveibe van mártva.“

¹⁷ *Milyen legyen a könyv?* Nemzeti Társalkodó 1833 I. 340 l.

Ennek a vádnak alapjául szolgált Brassainak a *Vasárnapi Ujság*-ban közölt egyik nagyon igénytelen kis cikke: Kolozsvárt oly szán-út van, hogy a szánokat nem győzik lóval és ökörrel, hanem kutyát és kecskét fognak be. Ezzel is hasonlítunk Kamesatkához.

Csató az is miatt Brassaira támadott a *Hirnökben* (1838, 19. szám) s kitér az angol alkotmányról írt cikke is.

Brassai magasabb néző pontból, részint ethikai, részint philosophiai, de általában humánus fölfogással vizsgálta a napirenden levő kérdéseket. Az ellen csak elfogult ember tehet kifogást, ha így szól: az emberi szenvedélyeket a társaságban kioltani nem lehet és nem is kell, jobb tehát, el nem várni a megdugult ár, vagy a rohanó patak nagyobb dulásait, hanem előre csatornákat ásni, melyeken vizei elhúzódnak.

Bírálatait általános elvekre és megállapított tételekre fektette, de az argus szemű ellenfél ráolvasta, hogy lázító ez a tétel is: „az európai jus publicum még mindig annál az elvnél tart, hogy szegény ember gazember.“ Amit Jókai az Aranyemberben ide módosított „Szegény ember komisz ember, gazdag ember jó ember.“ Ám Csató a *Hirnökben* gondoskodott, hogy a cenzorok észre vegyék mily romboló és bújto-gató Brassai.

Brassai nem volt Kolozsvárt. Későre értesült a támadásról s ekkor visszautasítólag írja, hogy „több hetek óta tagadhatatlanul nyaggatja“ s többek közt azzal vádolja „Brassai a kormányokat a népek ellenségeinek ismerteté.“ Ez valóban botránkozató, s nem kevésbé az is vétkes ingerlés valakit ártatlanul ily váddal támadni meg, válaszolja Brassai.

Csató a *Hirnök* heti szemléjében únos-úntalan csipkedi Brassait, majdnem minden héten, ami bizony nem mutat elsőrendű ízlésre.

Egyik száлка volt Cs. szemében, hogy Brassai a *Vasárnapi Ujság*-ban a falusi olvasók kedvéért az idegen neveket hangzásuk szerint írta. Követeli, hogy igazolja magát, de Brassai fölöslegesnek tartja a védekezést.¹⁸

A perlekedés folytatása az lett, hogy Brassait bevádolták

¹⁸ Csató e feletti haragjában „monstrum kako-graphikum Brassaianumnak“ nevezi.

a Guberniumnál. Minthogy Brassai ekkor már az unitárius kollegium rendes tanára volt, a Gubernium ékes latin vádiratban az egyház főgondnokát hívta föl Brassai megrendszabályozására. A főgondnok, Daniel Elek, 1838 szeptemberében kelt jelentésében válaszolja, hogy „az illő intést, ajánlást, magarendjén, személyesen meg tette“, Brassai „kinyilatkoztatta, hogy ezen kitételek nem oly célból tétettek általa, mint azt némelyek félreérteni kívánták, másfelől a félremagyarázásra¹⁹ való alkalmatosság szolgáltatását is, ezután kifogja kerülni.

A hirlapi polemiát Pesten is figyelemmel kísérték. Toldy Ferenc Brassaihoz 1839-ben írt levelében kérdezősködött, hogy vajjon ki a szerzője a szóban forgó kritikának. A kérdésre Brassai 1839 február 2-án írt levelében a következő választ adja:

Ami Tks. ur becses levele aljára vetett kérdését illeti, csak annyit szabad reá felelnem, hogy Világfi Antal álnév, ki lappangjon pedig alatta, egy fogadás megnyerése, vagy elvesztése fedezendő fel. A fogadás pedig éppen ezen titok fel, vagy fel nem fedezhetőségét tárgyazza. A történhető közeledés, vagy Tilsch könyv-árus, vagy csekély személyem által tétethető Világfi Antal urral. — Megkülönböztetett tisztelettel — Alázatos szolgája²⁰

Brassai m. k.

Ezzel még nem volt befejezve a személyes gyűlöletből táplálkozó hajszja. Az *Erd. Hiradót* följelentették a kormánynak. A kormány 1839-ben kiadott rendeletében kimondja, hogy „valótlan, sőt megbotránkoztató a szegény emberről mondott állítás“, úgy a cikk-írót, mint a kiadót szigoruan megfeddeni rendelte.²¹

Brassaira nézve hizelgő elégtétel volt, hogy Csatót szájkodása miatt megtámadták Toldy, Vörösmarty, Bajza, Balogh József, s szemére vetették, hogy Brassait vádolja. A perbe az ifjúság is beleszólt. Brassait tanítványai Szilágyival szemben védelmökbe vették. Szentiványi Mihály „a köl-

¹⁹ Daniel válasza Dicsőszentmárton szeptember 1, 1838 idősb. Br. Daniel Gábor főgondnok családi levéltárában.

²⁰ A levél M. T. A. levéltárában.

²¹ Részletesen ismerteti Jakab Elek Magyar Tudományos Ak. Értek. Nyelv és Széptud. köréből X kötet 59 sk.

tő, korbáccsal kereste fel Szilágyit és megfenyegette, ha nem hagyná félbe gyalázkodásait.²² Később, 1838-ban a személyes támadások annyira mentek, hogy Brassai, akit ekkor az unitárius kollegium igazgatójává választottak, nyilatkozatot ad ki a *Hirnökben* (1838 szeptember 24) a revolutios vádra vonatkozólag és azt izeni Csató Pálnak, hogy ha a bánástól meg nem szűnik, a legelső okadásra módot fog keresni az embertelen zaklatás megszüntetésére.

IV.

Brassait első évi írói munkássága közfigyelem tárgyává tette, s a magyar írók között nem közönséges helyhez juttatta.

Föllépése legjobb időre esett. Erdélyben kezdett nagyon élénkülni a közszellem. A Bölöni Farkas Sándor könyve *Amerikáról* már közkezen forgott. A nagy utazó személyes összeköttetéseivel, s főképpen a nagy Wesselényivel ifjú kora óta fönntartott barátságával, irányító szerepet vitt Kolozsvárt. Munkája hatását már megjelenése előtt érezték. A tüzes hazafi újnál újabb reform-eszméivel hódított. Elsőrendű gondolata volt a kaszinó alapítása, melyet nyomon követett egy *népujság* kiadása.

Erdély legkiválóbb férfiai, született és szellemi aristokratái, a legdemokratikusabb nemzeti és társadalmi alapon szövetkeznek a hazafias közművelődés elősegítésére. A kaszinó első gyűlésén kimondják, hogy „a magyar hazában éppen a hazafiuság, magyarosodás jelen forrása idején, a holt deák nyelv még most is a vakság előmozdító eszköze, s annál fogva annak már valahai megszüntetése méltó és közóhajtság lenne.“ A németnyelvű ujságok járatását is megszüntetik, ellenben indítványt tesznek népujság megindítása iránt 1833 márciusában. Azonnal megkezdik az aláírást, hogy az ujság fenntartását biztosítsák. Gróf Béldy Ferenc, gr. Lázár László, gr.

²² Brassainak egyik volt tanítványa beszélt, hogy egyszer véletlenül akkor lépett be egy boltba Szilágyi, amikor Brassai ott volt. Brassai meg látván Szilágyit, előrántotta botját és rohanni kezdett utána, de Sz. az utcán elmenekült a közönség nagy gaudiumára.

Teleky László, Kendeffy és mások kötelezték magukat évi ezer-ezer forint fizetésére.²³

Bölöni Farkas Sándort, a kaszinó jegyzőjét megbízták, hogy két írot, Balogh Pált és Brassai Sámuelét szólítsa föl a szerkesztés elvállalására. A Brassaihoz intézett fölhívást Lá-

Farkas Sándor

zár László írta alá. A szép munka elvállalására ilyen szavakkal buzdítják: „tudja a Biztosság (bizottság) hogy oly férfit szólít fel e vállalatra, ki mindig a hazát s közjót hordozta keblében, szent kötelességének tartandja oly pályára lépni fel, hol elméje, szép tulajdonait és a hazafiú egyik legszébb kötelességét a nép művelődését érzelme egész melegsé-

²³ Brassai tudósítása. Kaszinó jegyzőkönyve 1833-ból.

gével és elméje sok oldalú szüleményével legszélesebben eszközöheti.²⁴

Balogh Pál „nagy garral írt levélben“ kijelenti, hogy senkivel sem szövetkezik. Brassai a buzdító fölhívásra szerényen válaszol Farkas Sándorhoz címezve: „Mennél magasabb, szentebb a cél, melyet a tudvalevő javallat örök hálát érdemlő előmozdítói kitűztek, mennél dicsőbbek a következesek, melyek annak szerencsés eléréséből várathatnak, annál mélyebben érzem azt a tisztelő bizodalmat, mellyel Tiszt. Bizottság, engemet is, érdemetlen munkáló társnak meghívott.“

„Megfontolva azt, hogy éltem s annak minden iparkodása honomé, hogy a kimutatott állásponton csekély mécsesem világánál másoknak még homályosb gözkörnyékben burkoltnak, setétjét valamennyibe oszlathatom és hogy a gyengédkor miatt éretlen és fejletlen elméjük oktatásában szerzett tapasztalatom a más környezetük miatt parlagon maradt elmék művelésére vezérül szolgálhat, mindezek ösztönöznek a nevezett ujság redactiojabeli részvételt elfogadni.“²⁵

A lelkes hazafiaknak tetszett Brassai szerény föllépése. Megválasztották szerkesztőnek. Tíz évre szólott a megállapodás. Méhes Sámuel vállalta a kiadást. Brassainak is, Méhesnek is 500 forintot ígértek. Az új vállalkozás, új élet, új felelősség gondját és terhét jelentette. Nagy változás állott be életében és munkájában. Be kellett költöznie Kolozsvárra. Nem jött idegen helyre, hiszen télen sokszor időzött itt. Nem jutott szokatlan környezetbe, hiszen a kaszinói tagok tekintélyes részével, a Wesselényi, Bélydy, Bethlen, Kendeffy családokkal ismerettségben volt. Ezek tudták méltányolni tehetségét, mégis aggódni, tépelődni kezdett, hogy mit tegyen. Levelet intézett barátjához, nagyajtai Kovács Istvánhoz:

Édes Pistám!

A Kolozsvárról csaknem minden nap jövő kedvetlen hírek, annyira megzavartak, hogy már szinte nem tudom mit csináljak, azért is benned helyezve bizodalmomat, kérlek tudósíts a naggyárról a dolgoknak, hogy én is alkalmaztathassam ahhoz, kinézéseimet. Ugyanis a hirben forgó Dicastériumi etc. változások oly nagy befolyással lehetnek az én sorsomra is, szinte ingadozni kezdek, belé vágtassak-e új pályámba, vagy talán ha szinte szégyennel is,

²⁴ A casino levele kelt 1833 szeptember 22-én.

²⁵ Brassai levele a casinó jegyzőkönyvében. 1833.

a leglehetőbb szép módon hátra húzom magamat. Kolozsvárt velem csak kevés számú barátaim kedveltethetik, ezek elszóródásával, talán még Iklandon is több örömet tudnék szerezni, mint ott. Ezeket szorosán csak Neked írom. Megnyert válaszod után tüstént ujabban tudósítlak és értekeződni fogunk; azért is barátságodra kényszerítek, ne hagyd ez alkalmat óhajtott válaszod — bármilyen rövid, — nélkül is kijönni; mert az idő sürget. Ez estve érkezve, másnap reggel indul, tehát hihetőleg még ágyadban meg fog keresni — ezt pro notitia. — Barátságod állandóan megtartását és feleletedet óhajtván maradok édes Pistám, Retteg X/III — 1834

barátod Brassai.

Gyergyai Ferenc városi senator (tanácsos) a kaszinó megalakulása után csakhamar (február 1-én) bemutatta Brassait. A sok irányban művelt Brassai egy kis Közép-Európát vitt magával a kaszinóba.

A kaszinó a szabadságharc előtti időkben és az 50-es években a nemzeti élet központja, a hazafias szellem ápolója volt. Itt találkoztak a legjelesebb férfiak, itt érlelték az új eszméket, innen igyekeznek reformálni a kis Erdélyt.

Ha nem is gondoltak arra, hogy Széchenyi akadémiájává növelik, azzal tisztában voltak, hogy az akkori politikai viszonyok között csakis társadalmi úton, az erők összevonásával lehetett tenni a hazáért és a nemzetért.

Brassai a kaszinói élet élénkítésére nagy mértékben befolyt személyes és írói összeköttetései révén. Mint a kaszinó lapja szerkesztője, meg hozatja azokat a külföldi lapokat, melyekből a lap céljának megfelelő tudósításokat szerezhet.²⁶

Mihelyt kolozsvári lakós lett, nemcsak az erdélyi, hanem a magyarországi jelesebb férfiak is hozzá fordulnak, hogy a kaszinóba bevezesse. Wagner József, Berde Mózsza, Kriza János, Erkel János, Erkel Ferenc, Kemény Zsigmond, Litvay Márton egri érsek, Mentovich Ferenc, Szász Károly, Csengery Antal, Hammerschmidt és még számosan, a Brassai vendégei voltak a kaszinóban.

A kaszinóban ismerkedett meg Barabás Miklós festőművésszel, kinek köszönhetjük legelső arcképét, viszonzásául annak, hogy a festőt tanította Brassai, amint ezt Barabás, a festőművész említi emlékiratában.

1847 október 21-én bevezeti Petőfi Sándort. A költő saját

²⁶ Journal des connaissances usuelles; L'agronom, Opstbaum, Freund.

kezű névírása egyik disze a kaszinó könyvének. Ezután énekelte a költő: „El innen el, felkiált lelkem,“

V.

Brassai a néplapot *Vasárnapi Ujságnak* nevezte. Egyelőre az Erdélyi Hirlap melléklapja volt, de Brassai önálló előfizetési felhívást bocsátott ki. Fölhívásában azzal búzdít, hogy az emberek kívánnak tudni, a mi hasznos azért, mert így keletkezik a példa követése, a rossztól elijedés, a verseny, a természet bámulása. Ő tiszta hazafiúi indulattól, embertársai szeretetétől gerjesztve és bátorítva, vállalta magára, hogy számos hazafiakban lappangó ártatlan ujságra való vágyásnak, tehetsége szerint eleget tegyen, s erre nézve kiadjon ... új, értelmes és olcsó ujságlevelet.

A két lap addig maradt társasviszonyban, amíg Méhes volt az Erd. Hirlap kiadója. Azután Kemény Zsigmond és társai vették át a lapot. Fölejánlották Brassainak a Vasárnapi Ujság kiadását is, de Brassai nem szövetkezett, hanem önállóan adta lapját és „jól kijött.“

Dolgozó társai csak koronként voltak, mikor külföldi útra ment. Az egész lapot ő látta el, vagy eredeti, vagy fordított cikkekkkel. Egész esztendő alatt alig kapott egy ívnyi idegen dolgozatot — írja Toldinak 1839-ben. — Kriza János szerkesztette háromnegyed-évig, ugyan ő írta egyideig a politikai rovatot. A humoros Kriza a híreket rendszeresen megtoldotta egy-egy anecdotával, vagy csipős megjegyzéssel.²⁷

Brassai 1834 októberétől 1835 augusztus végéig Bécsben lakott. Itt írta cikkeit „de úgy tudta vinni a szerkesztést, hogy az akkori „Schwarzgelbek“ nem találtak semmit benne. Josika Samu megdicsérte, milyen pompásan van szerkesztve.“

A lap célja Brassai egyéniségével és törekvéseivel teljesen összhangban volt. Szerette és becsülte a népet, s lelki élvezetet talált az ismeretek terjesztésében. A *Vasárnapi Ujság* a hasznos tudnivalók gazdag tárháza, a hazafias, erkölcsös és vallásos érzés apostoli szószóloja. A tudománynak élő Brassai nem sajnálta fölvenni és olvasói asztalára tenni a legkisebb

²⁷ Izabella spanyol királynéről szóló hírét így egészítette ki: Nem vagyok én oka semminek, édes anyám oka mindennek.

gyöngyszemet, a buzakalászt, vagy útszéli virágot, ha abból olvasói javára hasznot, vagy gyönyörűséget remélhetett.

A Vasárnapi Ujságot 1834-ben április 1-én indítja meg.²⁸

Az előszóban hangsúlyozza a loyaltitást, a kormányzás biztosítását: „az igazgatás rendelkezései iránti határtalan tiszteletnek s engedelmességnek legfontosabb elevenítője és ösztönzője, mind az értelmes gondolkozás, mely minket arra az igazságra vezet, hogy a kormány parancsolatai csupán a mi előmenetelünket, javunkat és boldogságunkat célozzák; és hogy azoknak hív, pontos és örömmel való teljesítésére kétszeresen ösztönöztetünk és előljáróink s fejedelmünk bölcs és atyai gonodoskodásaikért ujabb, és ujabb hálaadó érzésre gerjedvén, mi is viszont érettek, szükség esetében vagyunkat, vérünket és életünket feláldozni nem sajnáljuk.“

Azt a nagyarányu népoktatást, amit ma az összes ministeriumok, — ide értve a katonait is — a népegyetemek, egyházi és társadalmi egyesületek, a falusi állandó és vándor előadók, a politikai és szaklapok, kimeríthetetlen bőségben visznek a közönség elébe, Brassai a *Vasárnapi Ujság* lapjain egymaga végezte hétről-hétre 15 sovány esztendőn keresztül.

Vasárnapra cikket írt Istenről, máskor ébreszti „a bizodalmat Istenben“, megrajzolja egy jó pap képét, kimutatja a könyörgés hasznosságát. A hétnek mindenik napjára erkölcsi oktatást ad. Az asszonyi műveltséget vonzó példákban bemutatja, s terjedelmes utasítást ad arra is, hogy a gyermeket helyes nézésre, hogy kell szoktatni. Ajánlja, hogy a falra földabroszokat fessenek, hadd lássa a gyermek állandóan maga előtt a nevezetes tudnivalókat. A falusi oskolamesternek nagy föladataiban segítséget nyújt, a gyümölcsfa tenyésztés megtanításával. A gazdáknak megmagyarázza, hogyan lehet a juhból több nyereséget kapni. A gazdasszonynak oktatást nyújt a szövetségéből. Majd kiviszi olvasóit a nagy világba. Rendre ismerteti az idegen országokat, a népeket, az állat- és növényvilág érdekességeit, a föld titkait. Gondoskodik mulattatóról és elmondja mi történik más országokban. Ismerteti a fölfedezéseket. Nem sajnálja olvasóitól a legaprólékosabb szó-

²⁸ Fölvívását előfizetésre, helyesen, announcement, kibocsátja Kolozsvárt februárius 22-én 1834. Brassai Sámuel, *Vasárnapi Ujság* szerkesztője.

magyarázatot.²⁹ Túlzástól sem tartózkodik, hogy olvasóinak könnyebbségére legyen. Az idegen szókat nem eredeti alakjukban, hanem hangoztatásuk szerint írja. Emiatt sokszor tettek kifogást a lap ismertetői. Ellenfelei fölhasználták kigunyolására.

A *Vasárnapi Ujság* igénytelen néplap volt. Ma csak a specialis érdeklődők keresik föl. Magán könyvtárakban nem található, mert nem volt képeslap, mert mindig a jelennek dolgozott. Csak a maga olvasóinak. De a magyar hirlapirodalomban úttörő volt. A nép emancipacioját tartotta szem előtt. A köznépet igyekezett bevonni a nemzeti tényezők közé. Az ő munkája az 1848 sikereihez rakta az alapot. Nem a lángholó, hanem a gondolkozva cselekvő hazafiság érdekelte. Amit a nagy Széchenyi a *Világ, Hitel, Stadium* trilogiájában a mívelt közönségnek elmondott, Brassai arra készítette a megértő népet. Csak mívelt nép alkot erős nemzetet. Aki ezt a népet testi és lelki jólléthez juttatja, a legjobb hazafi. Ez a nép testében, lelkében és nyelvében ép, de egyiknek sem veszi annyi hasznát a nemzet, amennyi értéke van. Aki Torockó mellett nőtt föl, jól tudja, hogy a vas semmit sem ér addig, amíg a durva, nehéz földkéreg alatt a sötétben rejtőzik. Ki kell hozni a világosságra és itt acéllá kell edzeni.

Ezt az acélozó munkát 15 esztendeig folytatta. Számos új eszmét ebből, a két hasábos, nagy negyedréti lapból ismert meg a magyar közönség. Brassai szeretett első lenni mindenben. Első volt mint néplap-szerkesztő, első volt mint ifjúsági lap szerkesztője is. S milyen viszonyok között! Nem is tekintve a cenzurát, a közlekedési viszonyok és a kezelési nehézségek ma csaknem elképzelhetetlenek voltak.³⁰

²⁹ *test*: rideg vagy folyó, lágy, vagy rugós, hajlékony, vagy meredt, szijas, vagy töredékeny, híg vagy sűrű.

Gépely: gép, masina.

³⁰ Hirlapirodalmunk történetéhez becses adat az a levél, melynek egyik lapjára írta Igazi Positiv Philosophiaját 1895-ben, a másikkra írta volt valamikor a 30-as években, a *Vasárnapi Ujságot* expediáló deák számára szürke borgói papírra az új előfizetőket, így:

T. Marton Vass Miklós urnak

Szebenen, Segesváron át Udvarhelyre, Szentábrahámra.

T. Magyarai János haszonbérő urnak

Sz. Keresztúron át Nagygálambfalvára, stb., stb.

Ha az erdélyi s jórészben a magyarországi nemzeti élet vérkeringését megakarjuk érezni, kísérjük végig a *Vasárnapi Ujságot*. A kissé szokatlan olvasmányból nemcsak a két haza, hanem a nagy világ életváltozatai is szemünk elébe tárulnak. Szerkesztője messze és mélyre lát. Figyeltet nemcsak az eseményekre, hanem azok indító okaira is. Föltűnik, hogy az 1839 évi nagy égés után sürgeti a tűzoltó egyesület fölállítását és azt is, hogy csak cseréppel fedjék a házakat.

Jakab Elek történetíró bölöni Farkas Sándor életrajzában, az ő hevülő, lelkes hazafiságával imigy méltatja: „Akik érték, emlékezhetnek, akis ujság mily nagy befolyással volt arra, hogy Erdélynek magyar hirlapolvasó közönsége legyen. A Casino azon jelesei, kik ezt kezdeményezték, irodalmunknak és a magyar nemzetiségnek hálát érdemlő szolgálatot tettek általa. Ők méltók arra, hogy tettök irodalom és műveltség történelmünkben a magasztalás szavaival örökíttessék. A derék szerkesztőnek nevét csak ez is képes lenne halhatatlanná tenni. A mi ma, az egyesült Magyar-Erdélyországban az új *Vasárnapi Ujság*, az volt 1848 előtt kis hazánkban az, amelyet Brassai szerkesztett. Ő folyvást igyekezett programjának eleget tenni. Lapja igaz fénnel vezénylő fáklya volt a népnek, s mulattató kedélyes házibarátja a műveltebb osztálynak. Ész és szív, tudomány és kedély, igazságszeretet és törvénytisztelet volt jellemzője és iránytűje.³¹ Annyira erőbe kapott a *Vasárnapi Ujság*, hogy Brassai 1848-ban átveszi a *Természetbarát* szerkesztését és kiadását is. A nemzet új élete kezdetével a népnevelést és a tudományos ismeretek iránti érdeklődést is elég nagynak tartotta arra, hogy sikeresen végezhesse a két lap együttes kiadását. A *Vasárnapi Ujság* 1848 második felére „régiszellemében, de új és bővített alakban jelenent meg“ — írja előfizetési fölhívásában. „Szelleme — ismételjük-e, hogy a szabadság szelleme?“ Kérdi és feleli: „Csak azon környültre vagyunk bátrak figyelmeztetni, hogy a *Vasárnapi Ujság* 1834-ben, szabadság érzetünk ujjá születése időpontjában született s születésével nyert jellemét a legnehezebb környületek között is megtudta tartani.“

A *Természetbarát* új nevet kapott: *Ipar és Természet-*

³¹ Ker. Magvető 1870 315 lap.

barát. Szerkesztésére Brassai Berde Áronnal vállalkozott. Berde a megelőző lapnak is társszerkesztője volt. Brassai kívülről segédekezett, de az ő szelleme teremtette meg a lap gondolatát, az táplálta életét is.

Népnevelői munkája körébe esik 1834-ben megjelent első önálló műve: *Bevezetés a világ, föld és Statusok esmeretére*, melyet *Cosmographico* — geographiai bevezetésnek nevez. A cím elárulja, hogy nagy föladataira vállalkozott. Az akkori helyzet azt parancsolta, hogy általános tájékozással oszlassák a homályt, terjesszék az ismeretet.

A tudománynak az élethez kapcsolása, a nemzeti erőnek munkára serkentése, ennek a hirlapírónak annyira lelkéhez van növe, hogy őt csak a szünetlen újítás és előretörés elégíti ki.

Mikor az újított lap első száma megjelent, a haza nyugoti egén, a horvát határ fölött, már emelkedtek a vészterhes fellegek. A természet és a nép barátja kevés idő multával nem lelte honját a hazában.

Mindenik félbeszakadt, mert a szerkesztőnek menekülni kellett a hazafiak ellen megindult üldözés elől.